

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Poul Kürstein

Jørgen Elklit: De sønderjyske vælgere og spærrereglen

Fr. Klestrup Hansen: Vore meget fjerne forfædre

Henning Jensen: Fårehold i Sydslesvig

Museer

Grænselandsdagbog

FEBRUAR

2 · 1973

49. ÅRGANG

Abonnement på Sønderjysk Månedsskrift

I begyndelsen af marts vil ekspeditionen sende postopkrævning ud til abonnenterne. Et abonnement for året 1973 koster stadig kun 30,- kr. og heri er såvel forsendelse som moms medregnet.

Det er kun takket være store tilskud, at prisen fortsat kan holdes så utrolig lav. Såfremt betalingen ikke allerede er afviklet på anden måde, bedes alle snarest afsende beløbet – så sparer vi en ekstra opkrævning.

Med venlig hilsen
redaktionen.

PS.: Vi sender stadig gerne et prøveeksemplar af Sønderjysk Månedsskrift til interesserede. Jo flere abonnenter, vi får, des længere kan vi holde den lave abonnementspris og det store format.

Haderslev Museum Åstrupvej, Haderslev arrangerer i foråret 1973 følgende udstillinger

3.-18. marts: *Kunstudstilling*, der bekendtgøres nærmere.

22. marts-23. april: *Indien-udstilling*

Indien-udstillingen er en fotoudstilling, optaget af tegneren Hans Koch, der fra 1962-64 var tilknyttet »Kalekshetra«, et center for sydindisk dans og musik. Som fotograf er det særlig den indiske hverdag, han i sine billeder har skildret. Udstillingen består af fotostater og er uden tekst bortset fra et digt, der vises som indledning til billederne. En belysning af indisk tankeverden giver overinspektør Werner Jacobsen i en lille folder. Udstillingen omfatter desuden en serie farvelysbilleder, ligeledes optaget af Hans Koch, samt et bånd med indisk musik. Desuden vises nogle indiske hverdagsstoffer, der, ophængt mellem de helt sort-hvide billeder, sætter disse i yderligere relief.

26. april-20. maj: *Truede miljøer*

Udstillingen Truede miljøer er en debat-udstilling om de sydfynske øers kulturhistoriske betydning og er »tilegnet« begivenhederne omkring den store stormflodskatastrofe, der for hundrede år siden ramte

Østersøkysten. Livet på det fynske øhavs småøer før og nu skildres gennem fotostater og brugsgenstande, og 6 øer er udvalgt til at repræsentere deres egenart. Udstillingen er inddelt i emner, der behandler: landbrug, handel, søfart, samfærdsel og kommunikation, fiskeri og fangst, byfællesskab, skolevæsen, affolkning og tilbagegang og trusler bl. a. uheldig sommerhusbebyggelse samt flere andre emner.

24. maj-17. juni: *Fra Perserkongernes Hof*
I forbindelse med Nationalmuseets Persien-udstilling sidste efterår blev der fremstillet et antal bemalede afstøbninger af relieffer fra Artaxerxes palads i Susa. Disse relieffer belyser på udstillingen sammen med fotostater og tekster sider af Perserrikets storhedstid. I en kommenteret farvelysbilledserie beskrives arkæologiske fundsteder og genstande. Desuden har Nationalmuseet udgivet en bog, der på 175 sider og med mange farveplancher indeholder afsnit om det gamle Persien og det nye Iran. Også denne ligger fremme på udstillingen.

Åbent: 10-17, søn- og helligdage 10-12 og 14-17. – Telefon 52 23 62.

Poul Kürstein

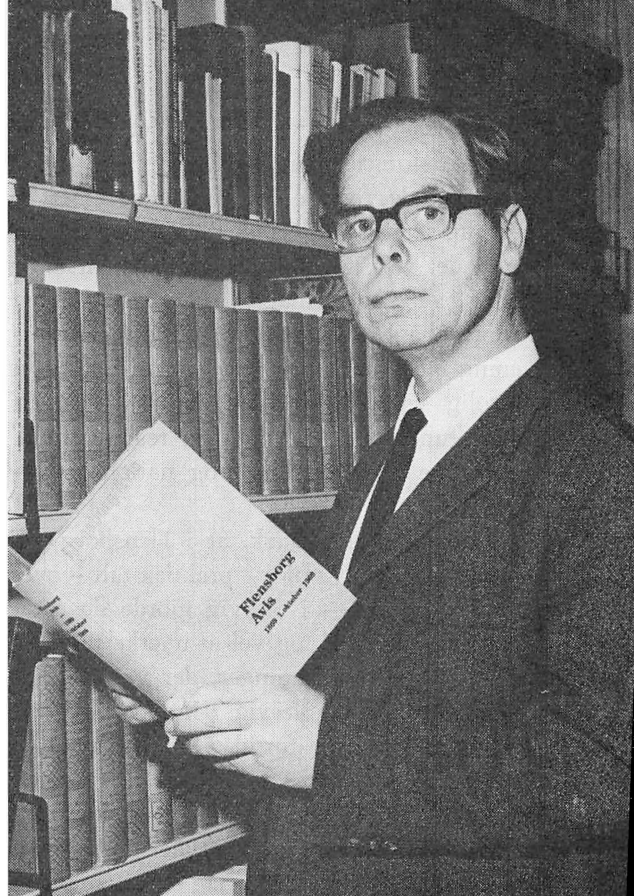
Få dage før jul 1972 optog overbibliotekar Jørgen Mågård, Padborg, en samtale med bibliotekslektor Poul Kürstein, Dansk Centralbibliotek, Flensborg, for Danmarks Radio.

Poul Kürstein døde 6. januar 1973, men optagelsen blev med fru Ilse Kürsteins tilladelse udsendt 14. januar 1973. Sønderjysk Månedsskrift har fået lov til at bringe nogle uddrag af denne samtale:

Om sydslesvigerne i efterkrigsårene

Det var helt lykkeligt, at Danmark ku' hjælpe os med Sydslesvighjælpen, hvor vi fik den fornødne mad. Men den forvirrede billedet af årsagerne til, at folk meldte sig ind i Sydslesvigsk Forening. Man fik let det indtryk, at mange meldte sig for disse materielle fordeles skyld, og det skal der da nok have været en ikke ringe del, der har gjort, men fra min kones mødrene familie, der boede i Harreslev ved Flensborg, vidste jeg noget helt andet, som jeg gang på gang har gjort opmærksom på: når folk sluttede sig til danskheden i 1945, så var det ud fra sociale og demokratiske synspunkter, som knyttede dem til en dansk tradition.

Det var ikke længere siden, end at man kunne huske, at »det danske styre var god

*Bibliotekslektor Poul Kürstein
(17.11.1919 – 6.1.1973)*

mod småfolk«, som en mand udtrykte sig i Tønning. Og så var der sådan noget som det, sydslesvigerne på tysk kalder Ehrensold. Det, at den danske stat udbetalte, jeg tror, det var 100 kr. om året, hvert år, til alle veteraner fra 1864, uanset deres nationale tilhørsforhold. Det eneste, man forlangte, var, at soldaten skulle være ordentlig hjemsendt i 1864. Det var ligesom en kold spand vand over hovedet, da man også søgte for min kones oldefar, bag hans ryg forøvrigt. Men så fik han at vide, det kunne han ikke få. Han var løbet fra den danske hær ved Fredericia.

Men jeg lægger megen vægt på, at det er netop Danmarks anseelse som et socialt og demokratisk fremskridtsland, knyttet til traditionerne i Sydslesvig, der var det bærende for mange sydslesviger, som indmeldte sig

i Sydslesvigsk Forening, og det forklarer ganske storartet den utrolige sejhed, hvor- med sydslesvigerne har holdt ud. Det er nemlig sandheden. Ganske vist havde vi, jeg tror, det var 100.000 vælgere i de første år efter 1945, og nu har vi knap 22.000, men alligevel vil jeg påstå, at Sydslesvigsk Forening og danskheden som sådan har været utrolig sejlivet. Men det skyldes også, at dens fundament er virkelige, reale forhold. Virkelige reale, politiske og nationale forhold.

Det er karakteristisk, at i Flensborg gik hele Socialdemokratiet – praktisk talt – over til danskheden – i Slesvig gjorde de det i forbløffende grad, og vel at mærke uden de rivninger eller brydninger, der var i Flensborg, fordi man i Slesvig, i II zone, ikke var belemret med en fortid – man havde jo ikke kunnet stemme i 1920. Når jeg siger, at socialdemokraterne i store træk kom ind i Sydslesvigsk Forening, betyder det ikke, at vi ikke fik folk fra andre lag og af en anden politisk indstilling, og sådan er det stadigvæk.

Det er nemlig en stor politisk vanskelighed, når et nationalt mindretal skal optræde som politisk parti: så skal det føre en politik som på én gang tilfredsstillende hovedmassen af medlemmer, der nærmest er socialdemokratiske, og det skal også fastholde dem, som ville have været CDU-folk, hvis de ikke havde været medlem af Sydslesvigsk Forening.

Arbejde med historien

I Sydslesvig mødte historien mig med overvældende kraft, fordi den sydslesvigske danske bevægelse simpelthen må betragtes ud fra historien. Jeg har lagt megen vægt på det sociale og det demokratiske som virkelige drivfjedre, men det må jo ikke overskygge, at den danske folkedel har sin historie, og den spiller en stor rolle, bevidst eller ubevidst, og det hører med til mine opgaver i

dag at klarlægge disse historiske forudsætninger.

Det blev mig hurtigt klart, at ved siden af mit biblioteksvæsen, som jo var ret vigtigt, dér lå der også en opgave i at skabe en litteratur på dansk om Sydslesvig, og det har jeg prøvet, dels ved at få nogle småbøger ud, dels ved at beskæftige mig med historiske kronikker, artikler og i tidsskrifter. Alt dette har henledt fagfolks opmærksomhed på mig, især kredsen om Historisk Samfund for Sønderjylland. Og det endte med den for mig, sådan følte jeg det, meget ærefulde opgave som Historisk Samfund stillede mig, at skrive teksten til »Sønderjylland - Historisk Billedbog«. Det ser så let ud. Den er let læst, men på grundlag af en række billeder og dertil hørende billedtekster skulle man fremstille Sønderjyllands historie fra de ældste tider og frem til 1864. Billedteksterne var bundne i den forstand, at de ikke måtte fylde mere end en side. Så jeg har tit omredigeret en tekst og udskiftet ord på ti bogstaver med andre på seks for at få det til at passe. Og det lykkedes i forbløffende grad, og bogen blev en stor succes, som er kommet i 3. oplag, og den fik jeg umådelig megen glæde af.

Hobby og arbejde blev ét

Hele dette virke var baggrunden for, at man i 1966 spurgte mig, om jeg ville overtage Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg, da Lorenz Rerup drog til Århus. Studieafdelingens opgave er at drive forskning og animere til forskning i Sydslesvigs historie- og samfundsforhold. Og – det er altså fortrinsvis en skribent- og udgivervirksomhed. Så nu er jeg kommet dertil, at det, der oprindeligt var min kæphest, eller som man siger på moderne dansk, hobby, det er gået hen og er blevet mit arbejde. Så jeg hører til de lykkelige mennesker, for hvem arbejdet er en daglig glæde, selv om der også er meget træls arbejde, også når man laver en så spændende

bog som »Barn i Flensborg«, vor sidste publikation.

Studieafdelingen skal jo udgive bøger, der er videnskabeligt forsvarlige, og helst også folkeligt tilgængelige, og de skal være sådan, at de nok skal være danske, men ikke være mere danske, end sandheden kan bære. Og det er indtil nu lykkedes os at holde os på den linie – at dømme ud fra tyske fagfolks bedømmelse af vort arbejde.

Vore bøger

Vi har fået en bog ud, der hed Nørre- og Sønder Gøs herred. Det var led i en serie, ja, den er ikke blevet en serie endnu, for der er kun kommet én bog i den serie. Nørre- og Sønder Gøs herred er de gamle betegnelser for det, der indtil for nylig hed Husum amt. Og det er en fremstilling af denne landsdels historiske og sproglige forhold. For det er i disse egne, man bedst har kunnet iagttage sprogskiftet, og det var i disse egne, langt mod syd i Fjorde, at det danske sprog havde sine yderste udløbere.

Så har vi lavet en serie, der hedder »Sydslesvigske år og dage«. Det er den del af historien, der ikke er egnsbundet, men har en mere almindelig interesse. I den serie har vi udgivet en bog til Flensborg Avis's jubilæum – en meget stor bog. Og i samme serie har vi udgivet L. S. Ravns virkelig grundige og interessante bog, »Lærerne under Sprogreskripterne 1851–1864«, en periode under dansk styre, der blev afgørende for alle senere forhold i Sydslesvig.

Også »Barn i Flensborg« hører med til denne serie. Men derudover har vi vist vor gode vilje til at fremme det gode forhold mellem folkene i Sydslesvig ved at udgive en lille bog, som hed »Vore egne vindver«, som var en oversættelse og redaktion og udvalg af forskellige vigtige bidrag i det tyske tidsskrift Grenzfriedenshefte, et tidsskrift af meget høj karat. I samme udstyr, altså i samme serie, udgav vi minister Schlegelbergers

»Europa – set fra den dansk-tyske grænse«. Begge disse værker har et mere aktuelt politisk sigte end de andre bøger, der jo er mere historiske.

Den sidste bog »Barn i Flensborg«, er jo blevet en succes, og det, der glæder mig aller mest, er, at den har fået god fremgang i Sydslesvig – det er meget vigtigt. For man er ellers ikke særlig litterært indstillet hernede. Vi har et udmærket Historisk Samfund, en afdeling af Historisk Samfund for Sønderjylland, med ret god tilslutning, men ellers kan man ikke sige, at der er særlig tradition for at læse og eje bøger. Det er noget, vi prøver på at fremme. Men på den baggrund har det været en stor glæde, at bogen er blevet så vel modtaget i Flensborg.

Det danske sprog i Sydslesvig

Vi er svage i vor styrke. Det lyder paradoksalt, men det er sådan, at de, der er danske, kan beherske både dansk og tysk. Hvorimod vore tyske medborgere ikke behersker dansk og næppe nogensinde kommer til det, og resultatet er, det nævnes også i »Barn i Flensborg«, at hvis man har et selskab, hvor blot én ikke forstår dansk, så går hele underholdningen på tysk, og det er jo altså det, jeg kalder svagheden i den styrke, der ligger i, at vi også kan tysk. Af samme grund har jeg aldrig troet på planerne om et dansk-tysk universitet i Flensborg. Et dansk-tysk universitet i Flensborg vil meget hurtigt blive et tysk, i hvert fald tysk-sproget universitet. Jeg tror snarere, at man fra tysk side vil foretrække at udvide universitetet i Kiel, for det vil da være en bedre udnyttelse af lærerkrafter og laboratorier og andre faciliteter.

Dagligdagens tre sprog

I vores familie er det sproglige gået meget harmonisk. Hjemmesproget er dansk, og kun dansk. Men i Slesvig boede vi i mange år i hus sammen med mine svigerforældre, som

talte højtysk – og især plattysk. Og resultatet er, at vore børn er vokset op med dansk rigsmål som hjemmesprog, men plattysk og højtysk er dem ligeså medfødt som dansk er det. Det gav sig mærkelige udslag. Jeg synes, jeg har gjort en vigtig iagttagelse. For når vi havde besøg, prøvede jeg somme tider at vise vore gæster, at børnene virkelig beherskede alle tre sprog. Men når jeg begyndte at tale højtysk med dem, så gik de i stå. For tysk, højtysk, var ikke det sprog far talte, det var det, andre folk talte. Og plattysk, det var det sprog, som morfar og mormor talte, så når jeg talte højtysk eller plattysk til dem, så virkede det, da de var små, lige så underligt på dem, som hvis en hund pludselig var begyndt at miave.

På lignende måde går det rigsdanske læreres og bibliotekarers og funktionærers børn; de går jo i skole med de sydslesvigske børn, hvis hjemmesprog i mangfoldige tilfælde er plattysk, og så sætter disse børn en ære i at beherske det smidige og bøjelige og udtryksfulde plattysk li'så vel som deres kammerater. Det vil sige, der kommer en modgående strøm. Det har været interessant at iagttage, men en lille smule bittert.

Ikke kæmpe for, men være dansk

Det er jo karakteristisk for tiden i almindelighed, at den ikke har klare idealer, sådan som 30'ernes ungdom havde det. Vort ideal er velfærdssamfundet, og det er da noget, jeg går ind for med hele mit sind, men det er jo ikke nogen idé, sådan som idéen om for eksempel socialismen var. Og ungdommen i Sydslesvig har jo ikke kendt hverken tiden før 1940 eller brydningerne umiddelbart efter 1945. Så den er henvist til simpelthen ikke at kæmpe for at blive dansk, men at

være dansk, og det er der jo ikke rigtig nogen bevægelse i.

Så der er altså en vis svaghed i – det i og for sig glædelige – at dansk og tysk kommer så godt ud af det med hinanden. Der ligger en vis svaghed i, at vi ikke længere har nogen modstand. Jeg husker min gamle totakts-DKW. Vi fik engang brækket udstødningsrøret af, da vi var ude at køre. Så ku' den ikke køre mere, for den motor havde brug for den modstand, der var i udstødningsrøret. Altså en vis modstand og en vis modgang stimulerer jo en bevægelse meget, og det har vi jo ikke ret meget af i øjeblikket. Vi har sådan lidt indbyrdes kævl, og det er virkelig ikke noget, der kan kalde på ungdommens interesse. Tidligere – altså i kampårene efter 45 – havde man jo et vist genforeningshåb, og det er der jo ikke meget tilbage af. Men jeg tror faktisk, at det danske mindretal er livskraftigt.

Mindretallets fremtid

Her vil jeg straks sige, at enhver der kan læse i en befolkningsstatistik og behandle en statistik med fornuft ved, at i løbet af få år vil antallet af danske skolebørn falde, og falde stærkt – det hører simpelthen sammen med p-pille-årgangene. Så vi skal altså vænne os til den tanke, at rent talmæssigt skal vi endnu længere ned, end vi har været før.

Men på den anden side gror det jo i bunden. Vi får nu børn i de danske skoler, hvis forældre har været børn i danske skoler, ja, vi har endog tilfælde af, at det er tredje generation, der kommer til de danske skoler. Jeg tror absolut på en fremtid for den danske befolkningsgruppe. Et helhedsbillede gi'r mig indtryk af, at vi er livskraftige på længere sigt.

De sønderjyske vælgere og spærrereglen

AF JØRGEN ELKLIT

I forbindelse med en interviewundersøgelse af nationale og politiske forhold i Nordslesvig i anledning af folketingsvalget i 1971, har universitetsadjunkt, cand. phil. Jørgen Elklit, Institut for Statskundskab, Århus, specielt interesseret sig for vælgerens kendskab til valglovens spærreregel, og her behandler han ud fra det indsamlede materiale de nordslesvigske vælgeres situation med særligt henblik på det tyske mindretals repræsentation i folketinget.

I folketingsvalgloven har man på forskellig måde forsøgt at forhindre, at alt for mange og alt for små partier skal stille op ved valgene og eventuelt blive repræsenterede i tinget. Den vigtigste af disse regler er den såkaldte spærreregel, dvs. de krav der i følge valgloven skal være opfyldt, for at et parti kan deltage i fordelingen af tillægsmandater.

Valglovens § 43 kræver, for at et parti kan deltage i denne fordeling, at mindst én af følgende 3 betingelser er opfyldt:

1. At partiet har opnået mindst ét kredsmandat.
2. At partiet inden for hvert af to af de 3 områder (Hovedstaden, Øerne, Jylland) har opnået mindst lige så mange stemmer som det gennemsnitlige antal gyldige stemmer, der i området er afgivet pr. kredsmandat.
3. At partiet i hele landet har opnået mindst 2 pct. af de afgivne gyldige stemmer.

Denne spærreregel har hyppigt været genstand for angreb, idet de små partier – hvis chancer for repræsentation ville øges ved

dens afskaffelse eller mildnelse – har hævdet, at den klart er i strid med grundlovens § 31, hvor der blandt andet tales om, at valgmåden skal fastsættes, så den sikrer »en ligelig repræsentation af de forskellige anskuelser blandt vælgerne«. Heroverfor har de større partier – der ved en lempelse ville risikere at miste mandater – fremhævet det efter deres mening tungtvejende hensyn til de vilkår, hvorunder det parlamentariske arbejde i så fald ville komme til at foregå. Længere er debatten sjældent kommet.

Diskussionen om berettigelsen af en spærreregel har fået en særlig tone og er blevet ført med en særlig intensitet i Sønderjylland. Det skyldes, at Slesvigske Parti har ment,¹⁾ at dets stilling som nationalt mindretalsparti rimeliggjorde en fritagelse for reglen i valglovens § 43, der efter partiets mening ved valgene i 1964, 1968 og nu igen i 1971 medførte, at partiet ikke blev repræsenteret i Folketinget. Mindretallets argumentation har imidlertid ikke fået lov at stå uimodsagt.²⁾

1. Til belysning af Bund deutscher Nordschleswigers synspunkter kan der eksempelvis peges på det udsendte hæfte Informationen zur Wahlgesetzgebung, 7. 11. 1971.
2. Fra dette tidskrifts spalter kan fremhæves Sigfred Jespersen, »Mindretallet og valgloven«, Sønderjysk Månedsskrift, 47. årg., nr. 11 (november 1971), pp. 430–434. Jfr. Chr. Stenz' supplerende bemærkninger i det følgende nr., Chr. Stenz, »Det tyske mindretals folketingsrepræsentation«, Sønderjysk Månedsskrift, 47. årg., nr. 12 (december 1971).

På baggrund af den særlige betydning, som spærrereglen igennem den sidste halve snes år har fået for den politiske og nationale debat i Sønderjylland, var det således naturligt at lade nogle spørgsmål herom indgå i en interviewundersøgelse, der i forbindelse med folketingsvalget i september 1971 gennemførtes i Sønderjylland. Undersøgelsen, der gennemføres på grundlag af bevillinger fra Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd og med teknisk assistance fra Socialforskningsinstituttet, beskæftiger sig med en række nationale, politiske og sociologiske problemstillinger, hvoraf vi³⁾ især lægger vægt på følgende:

1. Spørgsmålet om afgrænsningen af det tyske mindretal i Sønderjylland.⁴⁾
2. Det tyske mindretals sociale struktur.
3. Sammenhængen mellem forskellige former for nationalt og politisk tilhørsforhold.

Diskussionen om spærrereglen har normalt taget udgangspunkt i de stemmetal, som de ramte partier opnåede ved det sidst afholdte folketingsvalg eller det sidste valg, hvor partiet blev repræsenteret. Forskellige beregninger er derefter blevet anført for at vise, hvorledes tingets mandatfordeling ville være blevet, dersom spærrereglen havde været ophævet eller modificeret. Dette udgangspunkt – stemmetallet ved sidste (eller et tidligere) valg – er blevet brugt, fordi det er let tilgængeligt, og fordi det er det eneste udtryk, man har for partiernes styrke på valgtidspunktet. En væsentlig anke mod dets anvendelse er imidlertid, at man ikke har nogen særlig grund til at tro, at det er et korrekt udtryk for vælgertilslutningen til de partier, der af vælgerne er blevet anset for truede af spærrereglens 3 betingelser. Hvis man bygger på de faktiske stemmetal, går man ud fra, at kampagnerne mod stemmespild ingen virkning har. Og så vidt vil vel kun de færreste gå.

For det meste har spærrereglens modstan-

dere taget udgangspunkt i forholdene for et enkelt parti (deres eget). I denne artikel vil interessen især samle sig om en sammenligning af 3 partier, Slesvigsk Parti, Kristeligt Folkeparti og Retsforbundet. En hovedkonklusion vil være, at der tilsyneladende er væsentlige forskelle i den virkning, spærrereglen har for disse partiers stemmetal. Så vidt det kan udlæses af de analyser, denne artikel bygger på, har stemmespildsargumentet langt større betydning for Kristeligt Folkepartis og Retsforbundets potentielle vælgerend for Slesvigsk Partis.

I interviewundersøgelsen fra 1971 er der som nævnt medtaget nogle spørgsmål, der kan bidrage til belysning af disse problemer. Udgangspunktet er – da der er tale om en interviewundersøgelse – de enkelte vælgeres opfattelse af disse problemer. Det betyder, at spærrereglen så at sige er set nedefra, medens den ellers som regel er blevet diskuteret og betragtet oppefra. I undersøgelsen indgik 2 stikprøver af vælgere, herefter betegnet stikprøve 1 og stikprøve 2. Stikprøve 1 bestod oprindeligt af 842 vælgere, udvalgt i den gamle Tønder kommune og de 7 kommuner, hvor Slesvigsk Parti i 1968 havde tilslutning fra mere end 20 pct. af samtlige vælgere.⁵⁾ Stikprøve 2 bestod af 352 vælgere, der var udvalgt, så de skulle være repræsentative for hele det sønderjyske storamt. Der blev interviewet i 2 omgange, dels en måneds tid før valget, dels umiddelbart

3. Undersøgelsen forestås af adjunkt Johan Peter Noack, Historisk Institut ved Aarhus Universitet, lektor Ole Tonsgaard, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, og denne artikels forfatter.
4. Se herom: Jørgen Elklit, Johan Peter Noack og Ole Tonsgaard, »Om måling af nationalt tilhørsforhold i Nordslesvig«, Økonomi og Politik, 1972, No 4 (i trykken).
5. De 7 kommuner var Burkal, Højer Flække, Højer Landsogn, Ravsted, Tinglev, Udbjerg og Uge.

efter valget. Både i første og anden omgang var der et vist bortfald, således at af stikprøve 1 blev henholdsvis 86 pct. og 76 pct. (af den oprindelige stikprøve) interviewet i de 2 omgange, medens de tilsvarende procenter for stikprøve 2 er 88 og 84. Det er svarene fra disse interviews, der er anvendt i de analyser, der ligger til grund for denne artikel.

Partipræferencer og afstemningsintentioner

I interviewet før valget lød et af spørgsmålene: »Jeg har her en liste med nogle mindre partier, der for tiden ikke er repræsenteret i Folketinget – nogle af dem stiller endda ikke op ved det næste folketingsvalg. Ville De stemme på et af de partier, hvis partiet var sikker på at blive repræsenteret i Folketinget?« Svarene på dette spørgsmål fordelte sig som vist i tabel 1.

Tabel 1. *Præference for visse mindre partier under den forudsætning, at det pågældende partis repræsentation var sikret*

	Stikprøve 1 pct.	Stikprøve 2 pct.
Kristeligt Folkeparti	7	4
Retsforbundet	2	5
Liberal Centum	2	1
Dansk Samling	0 ^a	1
Slesvigsk Parti	15	5
Fredspolitisk Folkeparti	0 ^a	– ^b
De Uafhængige	3	3
Ville ikke stemme på et af de 7 partier	63	74
Ved ikke	7	6
Uoplyst	1	1
I alt	100	100
N	723	311

a. Betyder her som i de øvrige tabeller, at der er »rundet ned« til 0, dvs. mindre end 1/2 pct.

b. Betyder her som i de øvrige tabeller, at der ingen svar var i den pågældende kategori.

Slutninger på grundlag af tabel 1 bør tage hensyn til de forbehold, der knytter sig til et materiale, som det vi her har med at gøre, og et spørgsmål af den pågældende type. Dette kan udbygges som følger:

For det første må det understreges, at undersøgelsens stikprøve 1 som nævnt omfatter 8 kommuner efter den gamle kommuneinddeling (Tønder og 7 andre). Slutninger på grundlag af denne stikprøve kan derfor kun gøres til disse kommuner, der sammen med andre kommuner nu er gået op i Højer, Tønder og Tinglev storkommuner. På samme måde kan slutninger på grundlag af stikprøve 2 i bedste fald kun gøres til hele Sønderjylland – ikke til andre dele af landet.

For det andet må det erindres, at der er tale om stikprøver. Det medfører, at slutninger om forholdene i de befolkningsgrupper, hvoraf stikprøven er udtrukket, kun kan gøres med en vis sandsynlighed og inden for visse usikkerhedsgrænser. For alle praktiske formål er det tilstrækkeligt at være opmærksom på, at der – under forudsætning af, at stikprøven faktisk er repræsentativ – er en usikkerhed knyttet til tallene på 1–2 pct. for stikprøve 1's vedkommende, på 2–3 pct. for stikprøve 2's vedkommende. Det betyder for eksempel, at vi med en rimelig stor sandsynlighed⁶⁾ kan hævde, at mellem 2–3 pct. og 7–8 pct. af de nordslesvigske vælgere ville have stemt på Retsforbundet, dersom partiet på forhånd havde været sikret repræsentation. Rent faktisk fik partiet 1,9 pct. af stemmerne i Sønderjyllands amtskreds.⁷⁾

For det tredje kan man pege på, at en del af forklaringen på denne forskel måske er at finde i selve spørgsmålet, der jo gør det muligt at udtrykke en form for sympati med de små partier, uden at der følger nogen for-

6. 0.95.

7. »Folketingsvalget den 21. september samt folkeafstemningen«, Statistiske Meddelelser, 1972:6, København: Danmarks Statistik, 1972, Tabel IV.

pligtelse med. Derfor kan det vel antages, at der kan være en tendens til, at tallene i tabel 1 for de 7 partier snarere er lidt for store end for små.

Endelig må man ikke se bort fra hele interviewsituationen, der i højere grad må antages at lægge op til positive svar end til negative, der kan virke som en manglende samarbejdsvilje over for interviewer. Herigennem vil den ovenfor nævnte tendens blive forstærket.

De tre små opstillende partier

Det er vigtigt at erindre sig disse forhold, når svarene på dette spørgsmål relateres til svarene vedrørende afstemningsintentioner, dvs. om de adspurgte ville stemme, hvis der var folketingsvalg »i morgen«, og i bekræftende fald, hvilket parti de ville stemme på. Disse spørgsmål blev stillet lidt senere under interviewet. Denne sammenstilling er foretaget i tabel 2, hvor der dog kun er set på svarene vedrørende de tre hyppigst nævnte par-

tier i tabel 1, Kristeligt Folkeparti, Retsforbundet og Slesvigsk Parti. Disse 3 partier var de eneste af de i tabel 1 nævnte, der også stillede op ved valget, og også derved bliver de af særlig interesse. Partiet Venstresocialisterne kunne – ligesom Danmarks kommunistiske Parti – have været taget med her. Imidlertid havde en prøveundersøgelse vist, at tilslutningen til disse to partier var så beskeden i denne del af landet, at vi kunne regne med at få alt for få svar til, at der med rimelighed kunne drages slutninger på det pågældende grundlag. Også for de tre partier, der indgår i de følgende tabeller, er der i øvrigt så forholdsvis få svar, at det er rigtigst kun at anføre de absolutte tal. Anføres procenter, er der ofte en tilbøjelighed til at hæfte sig ved forskelle heri, der på grund af det lille beregningsgrundlag ikke kan tillægges væsentlig betydning.

Med de forbehold, der er peget på ovenfor, og under hensyntagen til de små absolutte tal, viser tabel 2, at der er en klar forskel mellem Kristeligt Folkeparti og Retsforbun-

Tabel 2. Præference for Kristeligt Folkeparti, Retsforbundet og Slesvigsk Parti under den forudsætning, at det pågældende partis repræsentation var sikret, samt afstemningsintentioner

		Kristeligt Folkeparti		Retsforbundet		Slesvigsk Parti	
		stp. 1 abs.	stp. 2 abs.	stp. 1 abs.	stp. 2 abs.	stp. 1 abs.	stp. 2 abs.
vil stemme	på partiet	17	3	3	3	73	14
	på andre partier	25	7	13	9	14	3
	blankt	–	–	–	1	–	–
	ved ikke hvilket parti	2	2	1	–	8	–
	i alt	44	12	17	13	95	17
vil ikke stemme		2	–	–	1	8	–
ved ikke, om vil stemme		–	–	–	–	2	–
uoplyst		1	–	–	–	–	–
I alt ^a		47	12	17	14	105	17

a. Disse totaltal svarer til de i tabel 1 nævnte pct. for de pågældende partier.

Tabel 3. *Præference for Kristeligt Folkeparti, Retsforbundet og Slesvigsk Parti under den forudsætning, at det pågældende partis repræsentation var sikret, samt faktisk afstemningsadfærd*

		Ville stemme på partiet, hvis repræsentation var sikker (august):					
		Kristeligt Folkeparti		Retsforbundet		Slesvigsk Parti	
		stp. 1 abs.	stp. 2 abs.	stp. 1 abs.	stp. 2 abs.	stp. 1 abs.	stp. 2 abs.
stemt (sept.)	{ på partiet på andre partier blankt vil ikke oplyse parti	14	3	2	5	73	13
		27	8	15	7	10	2
		–	–	–	1	–	–
		2	–	–	–	3	–
	i alt	43	11	17	13	86	15
ikke stemt	2	–	–	1	4	1
I alt	45	11	17	14	90	16

det på den ene side og Slesvigsk Parti på den anden side. Af de vælgere, der siger, at de ville stemme på partiet, hvis det var sikret repræsentation, vil for de første 2 partiers vedkommende mere end halvdelen i begge stikprøver stemme på et andet parti, når der spørges direkte om et folketingsvalg »i morgen«. For Slesvigsk Partis vedkommende er forholdet derimod, at ca. $\frac{3}{4}$ siger, at de vil stemme på dette parti.

Vi har desværre ingen spørgsmål, der kan sige noget om begrundelserne for at ville stemme på et andet parti, end det man ville stemme på, dersom repræsentationen var sikret. Det er tidligere blevet påpeget, at en eventuel tendens til uforpligtende sympati for de små partier kan sløre billedet, lige som de små absolutte tal maner til forsigtighed. Hovedindtrykket af tabel 2 forekommer alligevel at være ganske klart, og vi kan foreløbig konkludere: Mere end halvdelen af Kristeligt Folkepartis og Retsforbundets potentielle vælgere i disse områder siger, at de agter at stemme på andre partier. Også hos Slesvigsk Partis potentielle vælgere findes denne tendens, men dens størrelse er langt

mere beskeden. Det kan ikke på grundlag af denne undersøgelse »bevises«, at det er frygten for spærrereglens virkninger, der gør sig gældende her. Det forekommer dog overordentlig sandsynligt, at denne frygt må være en medvirkende faktor, om end det ikke er muligt at udtale sig om dens styrke.

Begrundelserne for ikke at ville stemme eller for at være i tvivl om, hvorvidt man ville stemme, kan derimod trækkes ind, selv om der kun er ganske få personer i disse kategorier. Kun i et par tilfælde blev det direkte nævnt, at de pågældende ikke ville stemme, fordi deres parti var uden chance for valg.

Partipræferencer og afstemningsadfærd

En ting er imidlertid vælgernes opfattelse en måneds tid før valget af, hvad de vil stemme på, noget andet er den faktiske adfærd, som vi spurgte om efter valget. I tabel 3 er vist, hvorledes de adspurgtes svar i 2. omgang på spørgsmål om afstemningsadfærd, dvs. om de stemte, og i bekræftende fald hvilket parti de stemte på, forholder sig til svarene bag

tabel 1. Det bemærkes, at antallet af adspurgte nu er lidt mindre end i de to første tabeller. Det skyldes bortfaldet mellem de 2 interviewrunder.

Faktisk adfærd

Tabel 3 viser, at de tendenser, der fremgik af tabel 2, også findes i svarene om den faktiske adfærd i forbindelse med valget. Mere end halvdelen af de vælgere, der før valget sagde, at de – under betingelse af en sikret repræsentation – ville stemme på Kristeligt Folkeparti eller Retsforbundet, svarede efter valget, at de havde stemt på andre partier. På samme måde som i tabel 2 var der også for Slesvigsk Partis vedkommende forholdsvis langt færre, der stemte på et andet parti.

De tre nævnte partier fik i undersøgelsen ikke kun stemmer fra de vælgere, der indgår i øverste række i tabel 3. Også nogle af de vælgere, der før valget sagde, at de ikke ville stemme på et af de små partier, eller som var i tvivl, stemte på dem den 21. september. Herved kommer vi frem til tabel 4, der fordele de tre partiers samlede vælgertilslutning i vort materiale efter svarene på det oprindelige spørgsmål.

Også når man nærmer sig problemet ad denne vej, viser der sig en markant forskel mellem de to første partier og Slesvigsk Parti. Kristeligt Folkeparti og Retsforbundet har ikke på samme måde som mindretallets parti været i stand til at vinde nye stemmer inden for de grupper, der oprindeligt sagde, at de ikke ville stemme på partiet, selv om repræsentationen var sikker. Slesvigsk Parti har inden for begge stikprøver vundet flere stemmer fra disse grupper, end partiet mistede til andre partier, medens Kristeligt Folkeparti kun i stikprøve 2 netop kunne vinde lige så mange stemmer, som det mistede til andre partier. Ellers har både dette parti og Retsforbundet mistet mere, end man kunne vinde fra anden side.

Konklusionen indtil nu må da være, at sympatisører med to af de partier, der er truede af spærrereglen, nemlig Kristeligt Folkeparti og Retsforbundet, i langt mindre omfang stemmer på det pågældende parti, end tilfældet er med det tredje betragtede parti, Slesvigsk Parti. Desuden må det fremhæves, at Slesvigsk Parti i større omfang har kunnet vinde nye stemmer i tiden op til valget end de to andre partier. En sandsynlig forklaring på denne forskel er, at stemmeafgivning på

Tabel 4. Stemmeafgivning på Kristeligt Folkeparti, Retsforbundet og Slesvigsk Parti inden for de 2 stikprøver og svar på spørgsmålet om at ville stemme på partiet, dersom dets repræsentation var sikret

	Stemt ved folketingsvalget:					
	Kristeligt Folkeparti		Retsforbundet		Slesvigsk Parti	
	stp. 1 abs.	stp. 2 abs.	stp. 1 abs.	stp. 2 abs.	stp. 1 abs.	stp. 2 abs.
Svar på oprindeligt spørgsmål:						
nævnt pågældende parti	14	3	2	5	73	13
ikke nævnt et af de 7 små – eller nævnt et andet end det pågældende	–	4	1	2	19	3
»ved ikke« eller uoplyst	–	4	1	–	7	1
I alt	14	11	4	7	99	17

Tabel 5. Svar på spørgsmålet om at ville stemme på Kristeligt Folkeparti, Retsforbundet eller Slesvigsk Parti, dersom deres repræsentation var sikret, og viden om spærrereglen

	Kristeligt Folkeparti		Retsforbundet		Slesvigsk Parti		Alle respondenter	
	stp. 1 pct.	stp. 2 pct.	stp. 1 pct.	stp. 2 pct.	stp. 1 pct.	stp. 2 pct.	stp. 1 pct.	stp. 2 pct.
2 pct.	29	(46) ^b	(35)	(43)	42	(38)	41	32
2 pct. eller kredsmandat ...	–	(–)	(6)	(7)	3	(–)	3	2
andre svar ^a	9	(9)	(18)	(14)	15	(25)	9	11
ikke hørt om spærrereglen .	13	(18)	(17)	(14)	7	(6)	13	17
ved ikke	49	(27)	(18)	(22)	33	(31)	33	37
uoplyst	–	(–)	(6)	(–)	–	(–)	1	1
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
N	45	11	17	14	90	16	637	294

a. Herunder forkerte svar såvel som nogle få svar af typen: »Holde de små partier ude«, »Holde tyskerne ude« etc.

b. Procenttal er sat i parentes, dersom beregningsgrundlaget er mindre end 35.

Slesvigsk Parti er af en anden karakter end stemmeafgivning på de øvrige politiske partier, idet den involverede nationale manifestation må antages at spille en betydelig rolle.

Viden om spærrereglen

For yderligere at kunne belyse spørgsmålet om spærrereglen indgik der også i spørgeskemaet spørgsmål om de adspurgtes kendskab til valglovens spærrereglen og om deres holdning til det tyske mindretals muligheder for at vinde repræsentation. Det første af disse emner vil kort blive taget op i dette afsnit, det andet i det følgende afsnit.

Spørgsmålet om kendskab til spærrereglen var medtaget i 2. interviewrunde, og det lød: »Måske har De hørt om valglovens spærrereglen (spærrereklausul). Ved De hvad den går ud på?« De adspurgte var ikke bundet til bestemte svarkategorier, men kunne svare helt åbent. Svarene er blevet kategoriseret som anført i tabel 5.

Flere ting fremgår klart af denne tabel. For det første kan man pege på, at ukend-

skabet til spærrereglen faktisk er stort, og at ingen i hele vort materiale har kunnet besvare spørgsmålet korrekt. Og kun få har kunnet nævne 2 af de 3 betingelser.

For det andet er det tydeligt, at i det omfang, folk forbinder noget med begrebet »spærrereglen«, så er det kun den ene af de tre betingelser, nemlig 2 pct.s-reglen. Dette kan ikke overraske, da diskussionen om spærrereglen især har drejet sig om denne ene betingelse, der næsten er blevet synonym med hele spærrereglen. Slesvigsk Partis sympatisører danner ingen undtagelse i denne forbindelse. Det er for så vidt heller ikke mærkeligt, da også dette parti i sin propaganda især har lagt vægt på urimeligheden af denne ene betingelse. Da den af de tre betingelser, der kræver et kredsmandat, trods alt er nærmere ved at blive opfyldt af Slesvigsk Parti, end 2 pct.s-reglen, kunne man måske have forventet, at relativt flere af Slesvigsk Partis potentielle vælgere også ville have nævnt den i deres svar. Det er imidlertid ikke tilfældet. Tilsyneladende kender kun

Tabel 6. Nationalt tilhørsforhold^a og holdning til, om valglovens muligheder for at sikre mindretallets repræsentation er tilstrækkelige. Kun stikprøve 1

	stærk dansk pct.	svag dansk pct.	hverken eller pct.	svag tysk pct.	stærk tysk pct.	I alt pct.
Muligheder tilstrækkelige	53	37	(36)	30	11	43
Muligheder ikke tilstrækkelige	27	36	(36)	57	77	36
Ved ikke	20	26	(28)	13	9	20
Uoplyst	0	1	(-)	-	3	1
I alt	100	100	100	100	100	100
N	364	121	22	40	64	611

a. Omfatter kun adspurgte fra 2. interviewrunde og kun sådanne, der har kunnet placeres i en af de 5 grupper for nationale tilhørsforhold.

3 pct. af partiets sympatisører også den betingelse.

For det tredje kan man hæfte sig ved, at sympatisører med de i tabel 5 nævnte truede partier med hensyn til viden om spærrereglen tilsyneladende ikke adskiller sig væsentligt fra gennemsnittet af vælgere i de 2 områder, der er repræsenteret i stikprøverne 1 og 2.

Selv om der er visse forskelle i vidensniveau mellem de betragtede partier og stikprøver, så må man alligevel konkludere så forsigtigt på grund af de små tal, der indgår for de tre partier i tabel 5.

Ved en senere lejlighed er det planen at dele hele materialet op efter uddannelsesniveau, forskel i politisk interesse etc., idet der formodentlig er en sammenhæng mellem disse faktorer og eksempelvis viden om spærrereglen, der kan bidrage til en forklaring af de forskelle i konkret viden, der er blandt de adspurgte. På grund af de små tal for de her behandlede 3 partier har det imidlertid kun ringe mening at foretage sådanne opdelinger i nærværende sammenhæng.

Holdning til det tyske mindretals muligheder i repræsentation

To spørgsmål i undersøgelsen skulle belyse

holdningen til mindretallets muligheder for at vinde repræsentation i Folketinget. Det første lød: »Mener De, at valgloven giver det tyske mindretal tilstrækkelige muligheder for at blive repræsenteret i Folketinget?« Der- som dette spørgsmål blev besvaret benægtende, lød det følgende: »Hvilke ændringer ville De forslå?«

Formodentlig er der en sammenhæng mellem holdningen til mindretallets muligheder efter den gældende valglov for at blive repræsenteret og tilhørsforhold til mindretallet. Derfor er i tabel 6 svaret på det første spørgsmål set i forbindelse med det, vi i anden sammenhæng⁸⁾ har kaldt det subjektive nationale tilhørsforhold, der igen kan være enten stærkt eller svagt. Ved subjektivt nationalt tilhørsforhold forstås de adspurgtes eget udsagn om, hvorvidt de regner sig som tilhørende det danske flertal eller det tyske mindretal. Vi har dér påvist, at der er en meget tæt sammenhæng mellem dette udtryk for nationalt tilhørsforhold og forskellige former for adfærd med et nationalt indhold.

Af tabel 6 fremgår klart, at der faktisk er en sammenhæng mellem det nationale tilhørsforhold og synet på valgloven i denne bestemte forbindelse. Af hensyn til over-

8. Elklit, Noack og Tonsgaard, op.cit.

Ved folketingsvalget 1968 blev der indvalgt 8 folketingsmedlemmer i Sønderjyllands amtskreds, i 1971 9.

Stemmerne fordelte sig således:

	1968	1971
Socialdemokrater	45969 (3)	48943 (3)
Radikale	16190 (1)	17466 (1)
Konservative	27689 (2)	23756 (2)
Retsforbundet	1231	2474
Socialistisk Folkeparti	5761 (1)	3301
Kommunister	382	660
Slesvigske Parti	6831	6743
Venstre	26606 (2)	22892 (2)
Venstresocialister	1009	743
Kristeligt Folkeparti		3541
Liberalt Centrum	1427	
De uafhængige	815	

Billedet er taget på Louiseskolen, Haderslev, ved valget 1968.

skueligheden omfatter tabel 6 kun stikprøve 1. Forholdene i stikprøve 2 er imidlertid ikke væsentligt anderledes. Omkring halvdelen af dem, der føler sig stærkt knyttet til det danske flertal, mener, at mindretallets muligheder for at blive repræsenteret i Folketinget er

tilstrækkelige, hvorimod kun ca. $\frac{1}{10}$ af dem, der føler sig stærkt knyttet til mindretallet deler denne opfatelse. I begge stikprøver er den stigende utilfredshed det gennemgående træk, når man i tabellen bevæger sig fra venstre mod højre, dvs. fra »stærk dansk« over

mellemtrinene til »stærk tysk«. Bund deutscher Nordschleswiger har altså et klart flertal inden for det tyske mindretal bag sig i sin kritik af valglovens manglende hensyntagen til Slesvigsk Partis specielle problemer, ligesom der også i danske kredse er en ikke ringe forståelse for problemet. Men på den anden side er opbakningen inden for mindretallets egne rækker dog heller ikke fuldstændig.

Forslag til valglovsændringer

De adspurgte, der ikke fandt mindretallets muligheder tilstrækkelige, blev som nævnt ovenfor spurgt, hvilke ændringer de så ville foreslå. Også her kunne der svares helt åbent. Det er undersøgt, om der er interessante variationer i svarmønstret for dette spørgsmål inden for forskellige undergrupper i materialet, men det synes ikke at være tilfældet.

Derfor er i tabel 7 blot givet en almindelig fordeling af svarene i hovedgrupper inden for de to stikprøver.

Som man kunne vente, foreslår en hel del

Tabel 7. Forslag om ændringer i valgloven for at forbedre mindretallets repræsentationsmuligheder

	Stp. 1 pct.	Stp. 2 pct.
Ophæve spærreglen	37	26
Sikre repr., et fast mandat o.l.	12	8
Andre svar	15	13
Ved ikke	34	49
Uoplyst	2	4
I alt	100	100
N ^a	234	84

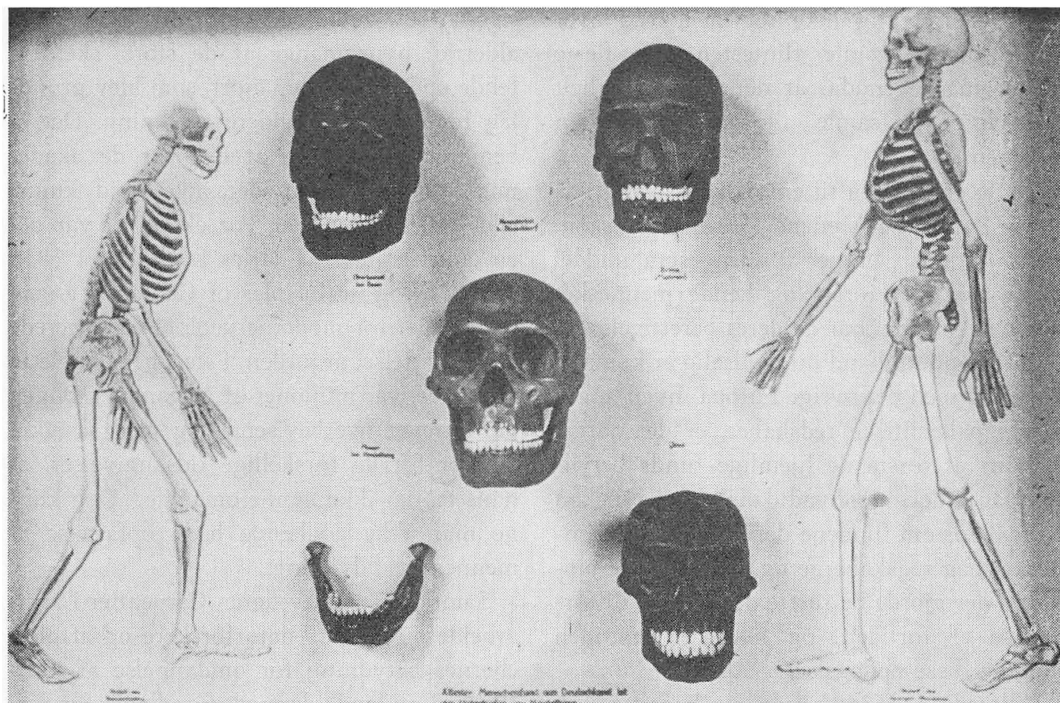
a. Alle respondenter i 2. omgang, der ikke fandt mindretallets muligheder tilstrækkelige efter den gældende valglov.

spærrereglens ophævelse. Men nok så interessant forekommer det, at henholdsvis en tredjedel i stikprøve 1 og halvdelen i stikprøve 2 ikke har kunnet formulere noget forslag til ændring i valgloven. Om de pågældende derfor har ønsket spærreglen helt fjernet eller blot modificeret (for alle små partier eller kun Slesvigsk Parti), kan vi ikke sige noget om. Måske er det mest rimeligt at gå ud fra, at de overhovedet ikke har taget stilling til spørgsmålet, fordi det anses for urealistisk at forvente en ændring af denne paragraf i valgloven. En anden – og absolut ikke urimelig – forklaring kan også være, at der er en sammenhæng mellem kendskab til spærreglen (jfr. tabel 5) og evnen til at kunne formulere ændringsforslag.

Konklusion

Formålet med denne artikel har været at diskutere de sønderjyske vælgeres opfattelse af valglovens spærregel, det vil sige dels spørgsmålet om dens eventuelle betydning for stemmeafgivningen, dels vælgerens viden om og holdning til spærreglen.

Derimod har det ikke været hensigten at gå ind i diskussionen om rigtigheden af Slesvigsk Partis argumentation om spærreglen, da dette – i hvert fald i et vist omfang – er det andet spørgsmål. Men sammenblandingen af hele spærreglen og den ene af dens tre betingelser, både i partiets argumentation og tilsyneladende også i vælgerens bevidsthed, må forekomme betænkelig, når problemet for Slesvigsk Parti vel snarere er at hverve stemmer nok til at nå det 7. kredsmandat i amtskredsen. Skete det, ville man have opfyldt en anden af de tre betingelser, selv om der i en sådan situation nok ikke ville være så mange stemmer til overs, at partiet også skulle have tillægsmandater.

På Gottorp slot kan man se rekonstruktioner af kranier af fortidsmennesker. Her er Neanderthalmanden i midten, og Java-mennesket nederst til

højre. For neden til venstre kæben fra Heidelberg. Tegningerne forestiller en Neanderthallmand tilvenstre, et nutidsmenneske til højre.

Vore meget fjerne forfædre

AF FR. KLESTRUP HANSEN

Gårdejer Fr. Klestrup Hansen, Kjær Mølle, Hejls, der er amatørarkæolog, belyser forholdet mellem de epokegørende Vejstrupskovfund og de tilsvarende fund fra samme periode andet steds i Europa.

Vi har nu videnskabelig sikkerhed for, at Sønderjylland har været beboet for over 200.000 år tilbage. Hidtil har videnskaben med arkæologisk sikkerhed kunnet bevise, at jægersamfund har levet her i landet for ca. 12–15.000 år siden. Derudover kendes intet med videnskabelig sikkerhed før nu,

efter de sensationelle Vejstrupskov-fund af stenredskaber ved Høkelbjerg er gjort.

Stenredskaberne menes at tilhøre en kultur, der kaldes clactonèn og er kendt fra udgravninger foretaget i England og flere steder i Nordeuropa. Clactonèn-kulturen er særpræget derved, at den, i modsætning til andre kulturer fra samme tidsepoke for 200–400.000 år siden, ikke har kendt til brugen af håndkiler (økser), hvilket giver stenredskaberne fra Clactonèn et tilsyneladende mere primitivt udseende. Hvad betyder denne opdagelse så for den almindelige

læser? Formentlig ikke ret meget ud over nogle meget gamle flintesten. De fleste mener måske endda, at det kan være helt ligegyldigt at samle alle disse flintesten sammen.

Dette er da også til en vis grad rigtigt, så længe det kun er stenene, det drejer sig om. Først når man bruger fundene som middel til at prøve at forstå og kende mennesket bag ved tingene, har de deres berettigelse.

Når Sønderjylland nu pludselig er kommet i selskab med det øvrige Europa, hvad angår gamle palæolitiske redskaber, er det naturligt for at forstå de hjemlige funds betydning at undersøge, hvad dansk litteratur kan fortælle os om fundene derude fra; om mennesket bag redskaberne og noget om de pionerer, der gjorde de første opdagelser til forståelse af fortiden, og hvordan samtiden modtog disse opdagelser.

Allerede i 1636 havde en begavet irsk ærkebiskop – Ussher – for tid og evighed fastlagt skabelseshistorien på bibelsk grundlag. Verden blev skabt år 4004 f. Kr., hverken før eller senere.

Syndfloden var begyndt 2501 f. Kr. Al anden tro var dengang blasfemi og kunne være direkte livsfarligt for den, som forsøgte at bestride dette.

Først i begyndelsen af forrige århundrede begyndte der at komme rigtig skred i tingene; ganske vist var der før den tid fundet gamle menneske- og dyreknogler, som tydede på betydelig ælde, men »Syndflodsteorien« havde endnu så mange tilhængere, at alt, hvad man ikke kunne forstå og forklare med den viden, man da havde, konsekvent blev henvist til før Syndfloden, og det var derfor uden interesse.

Som et kuriosum kan dog fortælles, at nogle elefant-knogler (mammut), fundet i England, antoges at stamme fra Hannibal og hans krigeres gæstespil i landet i romernes glansperiode.

Trods al modstand arbejdedes der ihærdigt videre; man kan nok med nogen ret

sige, at 1800-tallet var naturforskernes guldalder, hvor mange af de store, skelsættende opdagelser blev gjort, som blev grundlag for eftertidens videre forskning. Det er bemærkelsesværdigt, at det var de akademisk skolede lærere, der ikke altid kunne eller ville se det nye. For eksempel var det en engelsk jurist, Charles Lyell, der i 1830 med sin bog »Principles of Geology« angav grundlaget for moderne geologi og docerede den opfattelse, at jorden, i stedet for nogle få tusind år, var millioner af år gammel. Bogen var skrevet overbevisende og med så sikre beviser for de forskellige tidsangivelser, at hans teorier ikke kunne omstødes. Dog kunne man ikke godkende hans opfattelse af menneskets udvikling.

Samtidig fandt tyskeren Carpentier i samarbejde med andre naturforskere ud af gletchernes betydning for omdannelse af jordskorpen og lagde dermed grundlaget for forståelsen af istiderne.

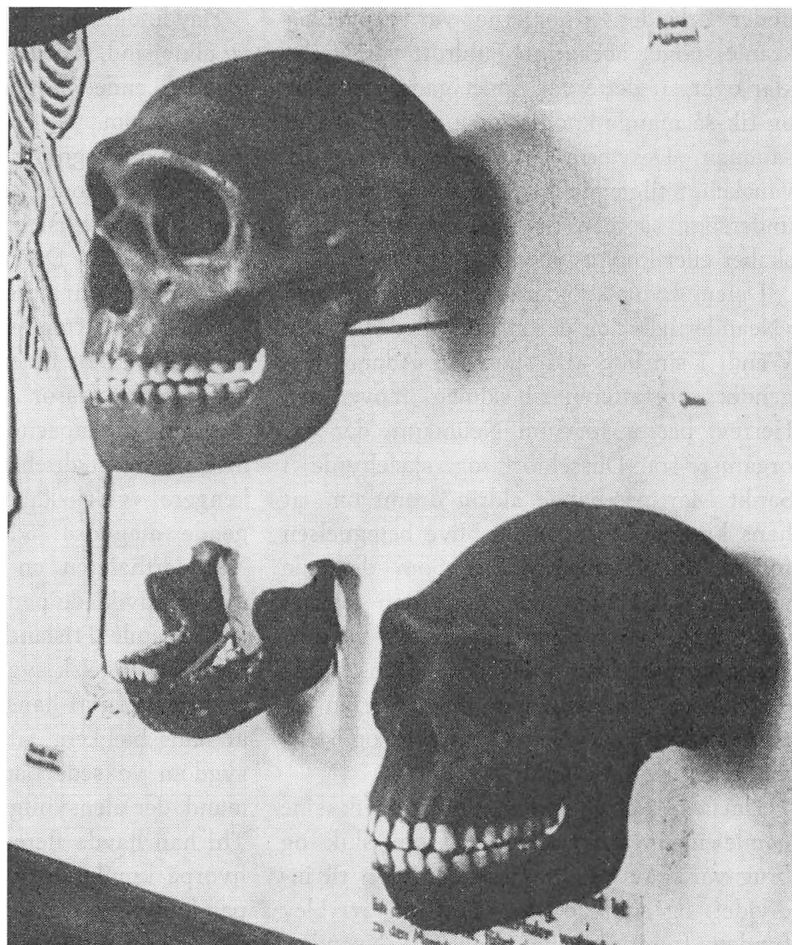
Jorden var ved at blive skabt påny efter mere holdbare retningslinier end »syndflodsteorien«. Urmennesket havde stukket hovedet frem nogle gange, men var blevet henvist til aberne, og redskaber, fremstillet af disse mennesker, blev også i længere tid afvist.

Stædighed blev belønnet

Foregangsmanden på det arkæologiske område blev en tolder fra Abbeville i Sydfrankrig, Jacques Boucher de Perthes. Han begyndte i 1832 at samle gamle flinteredskaber i de nærliggende floddale. I løbet af seks år samlede de Perthes en stor samling af redskaber og sammen med disse også dyreknogler af næsehorn, flodhest og mammut. Han var derfor blevet overbevist om menneskets betydelige ælde og fremlagde sine resultater for videnskaben, blandt andet i Paris 1847, hvor det hele blev afvist.

Men de Perthes var stædig, han fortsatte sit arbejde og offentliggørelsen af sine resul-

Del af udstillingen fra side 75. Nærbillede af Neanderthal-manden, Java-mennesket og underkæben fra Heidelberg.

tater. Videnskaben besluttede derfor selv at foretage en udgravning for at tilbagevise hans teorier, men ved afslutningen af disse udgravninger i 1854 måtte de, i stedet for at tilbagevise de Perthes teorier, give ham uforbeholdent ret. At man samtidig indirekte gav videnskabelig anerkendelse af menneskets tilstedeværelse sammen med de forhistoriske dyr, stod nok ikke helt klart dengang. Senere forskning viste, at den såkaldte syndflod var én lang geologisk periode, der begyndte for ca. 500.000 år siden, og at Nord- og Mellemeuropa i denne periode har gennemgået fire store istider med lange perioder med mildt klima imellem, og at de redskaber og knogler, der blev fundet, stam-

mede fra disse mellemistidsperioder.

Endnu manglede man mennesket; det kom snart, men det blev en svær fødsel.

I Elberfeld ved Düsseldorf boede 1856 en lærer i naturhistorie, Johan Carl Fuhlrott. Han samlede mellem meget andet dyrekno- gler af forhistoriske dyr til sin skole. Disse knogler fik han fra et kalkbrud i en nærlig- gende dal. En dag fik han bud om, at der var nogle knogler til ham fra en hule i brud- det. Arbejderne mente, at det var en hule- bjørn, og Fuhlrott glædede sig til sin bjørn. Stor blev derfor hans overraskelse, da han så, hvad der ventede ham: ikke en hule- bjørn, men et delvis skelet af et menneske, som arbejderne havde kastet ud af hulen

under arbejdet. Knoglerne var grove og kraniet noget abeagtigt. Fuhlrott var straks klar over, at dette var noget ganske særligt og fik så mange knogler som muligt samlet sammen. Desværre blev hulen, som var vanskeligt tilgængelig, ikke særlig grundigt undersøgt, så man fik ikke eventuelle redskaber eller knogler med.

Dalen, hvor knoglerne blev fundet, hed »Neanderthal«, og derom fortæller Herberth Wendt i sin bog »På sporet af Adam« følgende: »Forfatteren til salmen »Lover den Herre«, pastor Joachim Neumann, der var organist fra Düsseldorf og sjælehyrde i Sankt Martins, havde aldrig drømt om, at hans kunstnernavn skulle blive betegnelsen for et dyrisk urmenneske. Som dannede mennesker på hans tid havde han oversat det simple navn Neumann til det velklingende græske navn »Neander«. Hans hjemby ville gøre stads af ham og kaldte en romantisk lille dal mellem Düsseldorf og Meltmann for Neanderthal.«

Det var netop derfra, Fuhlrott fik sine gamle menneskeknogler, og som skik og brug var, gav han findestedets navn til individet, og som den første af sin art blev fundets fremtidige navn derfor »Neanderthaleren«.

Neanderthal - Neumannthal

Men hvis nu den gode præst i Düsseldorf ikke havde været så forfængelig at fornægte sit ellers udmærkede døbenavn, er det mest sandsynligt, at istidsmanden i stedet var kommet til at hedde »Neumannthaleren«. Vi kunne så her have brugt dette navn som en hyldest til vor dygtige og afholdte museumsleder i Haderslev, som lige fra begyndelsen har været en uvurderlig støtte ved arbejdet med Vejstrupskov-fundene, og som aldrig var med på det hold, der grinede ad os, når de gamle sager blev vist frem. Uden denne støtte i starten var der formentlig aldrig blevet noget Vejstrupskov-fund.

Havde datidens lærde haft samme fantasi og åbne sind, var der ikke gået så mange år, før den endelige godkendelse af Neanderthaleren kom.

I sin hjemegn fik Fuhlrott god støtte af nogle antropologer, som sørgede for, at hans fund blev forevist en international kongres i Kassel 1857. Desværre gik dette ikke så godt, og det var de mest uhyrlige forklaringer, der blev fremført, lige fra en gammel kosak fra 1814 til en sindssyg med vand i hovedet. Professor Virchow, som var den tids største kapacitet, kom på kongressen med det mest dræbende slag og sluttede et længere »videnskabeligt« indlæg med følgende diagnose: »Fra fødselen af havde Neanderthaleren en særlig lang skalle og stærkt udviklede pandehuler som mennesket i det gamle Frisland. I sin ungdom havde han haft engelsk syge, hvad der forårsagede en krumning af hans ben og en deformation af hans bækken. Til trods for denne svære sygdom voksede han dog op til en kraftig mand, der øjensynlig var en stor slagsbroder. Thi han havde flere gange haft kraniebrud, hvorpå knuderne over øjnene og den flade pande tydede. Han overstod dog alt, men blev ulykkeligvis som olding udsat for et heftigt gigtanfald, der endnu yderligere forandrede knoglerne. Et sådant skelet, sluttede Virchow, vil naturligvis ikke kunne bevise noget som helst.« (Citat fra Herberth Wendt: »På sporet af Adam«).

Ikke sandt, det var en ordentlig svada; man kan næsten se den stakkels mand for sig:

Kraniet var stort og knudret med lav, vigende pande og lang isse, store knudrede øjenbrynsben, kraftigt fremadrettet næseparti, et gebis, som en nutidsmand må misunde ham. Meget stærkt kæbeparti med tilbagevigende habe. Oprejst, noget ludende holdning, store nakkemusklér, en stor kraftig, tøndeformet brystkasse og stærke arme med store hænder. Benene ret korte med tykke, grove, krumme lårknogler og store fødder. Bækken-

partiet stærkt og oprettet efter den ludende holdning. Højde ca. 145 cm og 160 cm for kvinde og mand – hjernekapacitet ca. 1250–1500 cm³.

Dette er så nogenlunde det officielle signalement, vi nu har af manden; sandelig ingen skønhedsåbenbaring at møde på en skovsti i skumringen.

Skelettet gav anledning til megen diskussion ude i Europa, ikke mindst efter at Charles Darwin i 1859 udgav »Arternes Oprindelse«, hvor han påviste, at alle skabninger havde gennemlevet en udviklingsepoke, som strakte sig over millioner af år.

Hidtil havde den græske filosof Aristoteles' århundredgamle lære om arternes uforanderlighed været eneste rette tro på »Bjerget«, og denne filosofi, blandet med etiske og religiøse anfægtelser, skabte i mange år strid om rigtigheden af, at mennesket skulle nedstamme fra et så abelignende væsen som Neanderthaleren.

Først i 1882 kom det næste og endelige bevis fra Spy d'Orneau nær Namur i Belgien. Ved udgravninger dér, hvor også geologer medvirkede, fandt man to skeletter. De lå i dybe jordlag sammen med stenredskaber og dyreknogler. Skeletterne var af Neanderthalere. Siden er der i årenes løb gjort mange lignende fund rundt i Europa, så der nu er ganske godt kendskab til denne mennesketype.

End ikke salig ærkebiskop Ussher fra Irland kunne få fred i sin grav med sin skabelseshistorie. Man har i årene 1925–35 fundet gamle skeletter, blandt andet så hellegade steder som Karmelbjerget og Galilæa.

Heidelbergkæben

Det ældste spor af mennesker i Europa er en meget kraftig underkæbe med et pragtfuldt tandsæt. Det er fundet ved Heidelberg og antages at være 450–500.000 år gammelt. Det mest bemærkelsesværdige ved dette fund er tandstillingen og de små hjørnetænder, et

sikkert bevis på et menneskeligt væsen, der i sin udvikling er meget langt fra abestadiet. Men det er selvfølgelig umuligt på grundlag af en enkelt kæbe at slutte noget som helst om, hvordan dette menneske så ud.

Præ-Neanderthaleren

Fra Holstensk mellemistid, for 200.000–300.000 år siden, som har en særlig interesse for os i forbindelse med Vejstrupskov-fundene, kender vi her i Europa fire fund af menneskerester. Disse mennesker kaldes præ-neanderthalere og er de ældst kendte af denne mennesketype.

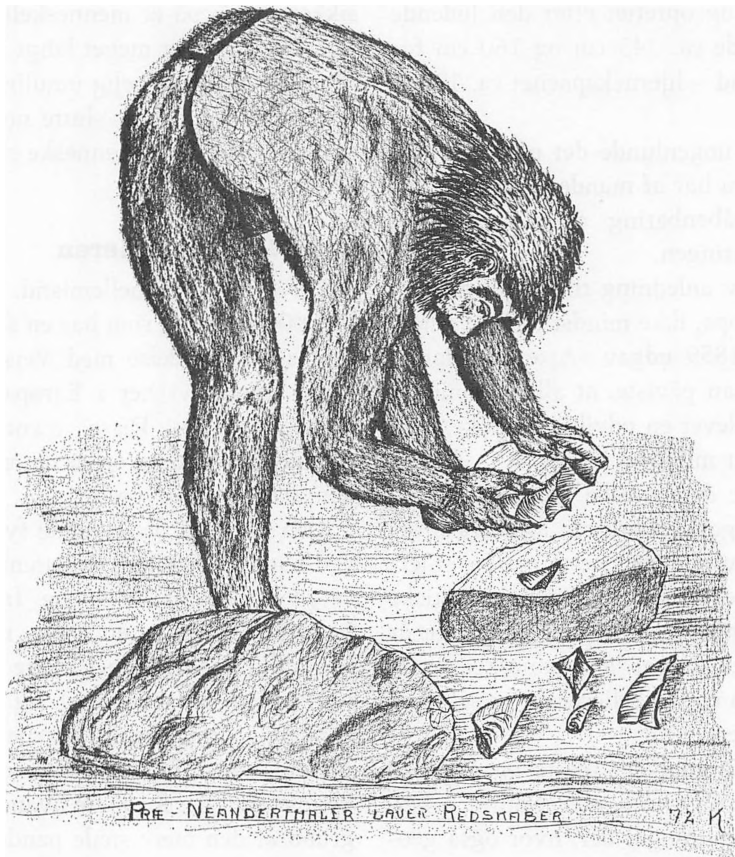
Den første af disse gamle fyre blev fundet ved »Steinheim« nær Würtemberg og vakte betydelig opsigt, først og fremmest fordi kæbeformen viste en mere moderne form end hidtil kendte meget yngre Neanderthalere. Panden var mere stejl, og kraniet havde en mere afrundet form. Hjernerumfanget var mindre, ca. 1150 cm³, men man anså dog dette menneske for mere avanceret, netop på grund af den mere stejle pande. Døbenavnet blev selvfølgelig »Steinheimmanden«.

Steinheimmanden var så uheldig at komme til verden i 1933, da raceteorierne blomstrede i Tyskland. Den ariske, nordeuropæiske race skulle have forrang for alle andre og kunne derfor umuligt nedstamme fra de hæslelige væsener, der hidtil var fundet, og man forsøgte derfor at gøre Steinheimmanden til stamfader til den ariske race.

Det bevirkede selvfølgelig, at forskere i andre lande en overgang satte den stakkels fyr i skammekrogen.

Nogle år senere blev der ved Swanscombe i England fundet lignende kranierester fra samme tidsepoke. Kraniet havde samme »moderne« form som det fra Steinheim, og hjernerumfanget blev beregnet til ca. 1300 cm³. Det menes derfor, at Steinheimmanden var en dame og Swanscombe en mand.

Ved udgravningerne ved Swanscombe blev der også fundet stenredskaber; disse var af

Vi ved ikke, hvorledes Præ-Neanderthaleren så ud, men man har jo lov til at fantasere, og det har artiklens forfatter gjort her.

Den arbejds metode ved fremstillingen af flintflækker, som illustreres, er typisk for Præ-Neanderthaleren.

typen clactonèn og altså de samme typer som Vejstrup-fundene.

Frankrig har bidraget med to fund fra denne periode, og desuden er der nogle yngre fund, hvor kranierne viser samme karakter som Steinheimmanden. Forskerne er efterhånden på disse grundlag kommet til det resultat, at Steinheimmanden kan have været stamfader til både Neanderthaleren og nutidsmennesket.

De tyske raceteoretikere havde måske alligevel ret – til en vis grad. Udgravningerne i Tyskland, Frankrig og England har vist, at der dengang har været mildt, tempereret klima med fauna og flora passende dertil.

Af større dyr har levet følgende arter: vandbøffel, urokse, kæmpebjørn, dådyr, vildhest, næsehorn, vildsvin, bæver, ulv, grotteløve, grævling og grottebjørn.

Vi må antage, at klima og dyreliv har været det samme her i Sønderjylland på det tidspunkt, hvor stenene i Vejstrupskov-fundene har været i brug. Det er derfor ikke urealistisk at forestille sig, at jægeren kan have siddet og spist spidstegt vildhest og vandbøffelsuppe, hvis han ikke netop har haft en urokse på spiddet. En mere makaber forestilling er de tegn på kannibalisme, som der er fundet mange beviser for.

Skal vi til slut prøve at vurdere disse for-

tidsmenneskers kulturelle stade, vil vi uvilkårligt sige primitive, i vor forstand, ja, men den sammenligning duer selvfølgelig ikke.

Vore fjerne forfædre som fodboldspillere

Det er fristende at citere et lille afsnit af Bjørn Kurtén »Menneskets udvikling«: »En antropolog har anført, at Neanderthalmanden kunne have udgjort en fortræffelig back på et fodboldhold. Men antagelig kunne han have svunget sig op til højere præstationer. Som bekendt er intelligensniveauet også hos os særdeles variabelt, og det var det sikkert også hos Neanderthaleren.

Selv om middelniveauet muligvis har været lavere end hos Homo Sapiens, er det rimeligt at antage, at de intelligenteste Neanderthaler potentielt stod langt højere end et middelbegavet nutidsmenneske, og at enkelte individer, opfostret i et kultursamfund, ville have kunnet måle sig med vor egen menneskearts begavelser. Men Neanderthalerens egen verden var ikke en sådan, i hvilken genier kommer til deres ret.«

Desværre er der ingen analyse af Steinheimmandens formodede egenskaber; det kunne ellers være interessant at vide, hvilken plads han kunne indtage på fodboldholdet – antagelig i angrebskæden.

Selv har fortidsmændene sikkert, som vi nu, følt sig som skabningens herre. Intet vildt har været for stort for dem, selv mammutten har været på menukortet. De har arbejdet redskaber – vi kender kun dem af sten – og klæder. Brugt ilden har de og haft en eller anden form for bolig, oftest har de vel brugt klippehuler, når disse var i nærheden, hvad talrige udgravninger viser. Som jægerfolk har de fulgt vildtet og derfor været på stadig vandring. Men planteføde har selvfølgelig også spillet en rolle, det viser tænderne. Og som det allervigtigste: de har

kunnet tale, og så har de også haft et familieliv. De har også haft en form for religion, man har flere sikre beviser på, at de har begravet deres døde og har medgivet dem våben og fødevarer. Dette tages som bevis for, at de må have haft en eller anden forestilling om et liv efter døden.

Historiens første folkedrab

Med den viden, vi har om Neanderthalerne, forekommer det usandsynligt, at de skulle uddø netop samtidig med, at den nuværende menneske race optrådte på den europæiske arena. Man kan ikke helt frigøre sig for den tanke, at vi her står over for det første folkedrab i historien. Den europæiske hvide race har ikke vist særlig medmenneskelighed i sin udviklingshistorie, og beviserne på folkedrab er så talrige, at det næsten kan kendetegnes som et af racens særpræg. Så hvorfor ikke starte den europæiske tilværelse med at udrydde Neanderthaleren.

Vi ved det ikke, men tanken er nærliggende.

Fundene i Vejstrupskov beviser, at Danmark også var til for 250.000 år siden og havde samme klima, flora og fauna som det øvrige Nordeuropa, og at menneskene derfra også dengang fandt det umagen værd at besøge i hvert fald Sønderjylland.

At de har besøgt andre steder må være en selvfølge; nu gælder det bare om at finde disse steder. Hvordan dette skal eller kan ske, kan der måske blive anledning til at komme ind på ved en anden lejlighed.

Følgende litteratur er anvendt:

- Birket-Smith: Vi mennesker.
- Degerbøl: Fra abe til menneske.
- Herberth Wendt: På sporet af Adam.
- Bjørn Kurtén: Menneskets udvikling.
- Herbert W. Franke: Fundene fortæller.
- G. Bibby: Spadens vidnesbyrd.

I Sydslesvig møder man i forårs- og efterårsmånederne fåreflokke på vandring tværs over landet.

Fåreholdet i Sydslesvig

AF HENNING JENSEN

Fåreholdet er trods de stigende uldpriser endnu ikke nogen god forretning i Nordslesvig. Anderledes i Sydslesvig, hvor der er gammel tradition for at holde får. Konsulent Henning Jensen, Hatsted, forklarer grunden til forskellen.

Når en dansk bilturist på en af de øst-vestgående landeveje i Sydslesvig en forårs- eller efterårsdag møder en stor fåreflok, der i nogle minutter spærrer hans vej, indtil fårehyrdens hund har presset flokken ind til siden, kommer han måske til at tænke på, om han nu oplever en ny form for landbrugsdemonstrationer. Men i virkeligheden ople-

ver han landsdelens ældste erhverv i den form, som det har været udøvet de sidste tusinde år, og han får anskueliggjort hemmeligheden i fåreavlens økonomi, uberørt af konjunkturer, mangel på fødevarer, krise- og krigstider, han får fåreavlens demonstreret som det erhverv, der nu en gang hører landsdelen til.

Allerede i skolens religionstimer lærte vi, at det at holde får, det var noget med at være på vandring; en fårehyrde havde ikke noget blivende sted, han var ikke bosat sådan som vore egne agerdyrkende forfædre, og det var lidt ringeagtet at beskæftige sig med får. Men vi var simpelthen for dumme og for

uoplyste til at kunne forstå bibelhistoriens tale om hyrder og fåreflokke som led i en naturaløkonomi, der holdt fattigdommen fra døren.

Får er ikke almindelige husdyr

Et får er ikke et husdyr på samme måde som en ko, en hest, et svin eller en hund, der skal under samme tag som mennesket eller under tag overhovedet. Et får skal være på vandring, det må ikke stå for længe i sin egen gødning, så formerer fårets parasitter sig i en sådan grad, at det går til grunde. Vi lærte om kvæsen i skolen, et stadium af fårets bændelorm, som på Island især var særlig slem i fåreholdet, kvæsen, som gav anledning til drejesyge; fåret drejer rundt om sig selv ustandseligt, fordi nervecentrene i en del af hjernen er påvirket af kvæsen, og fåret har ikke længere hold på sine muskelbevægelser. Og dog er kvæsen ikke den værste fåreparasit. Fåreflynderen, leverikten, er nok den, der må tage de fleste dødsfald i fåreflokken på sin samvittighed. Den ødelægger fårets lever, så dyret til sidst falder død om af bare udmattelse.

Men også andre indvoldsorm gør indhug i fårenes rækker. Deres æg udvikler sig i en mellemvært eller i fårets gødning, og derfor har der fra tidernes morgen været mening i at lade fårene vandre, og derfor møder vi i de tidligste beretninger fortællinger om får og fårehyrder og om Abraham, at han var rig på kameler, køer og får, og at man hele tiden søgte de gode græsgange. Men der stod bare ikke noget om, at man også hele tiden var på vandring væk fra den fåregødning, som var fuld af parasitæg. Fåregødning som gødning betragtet er i øvrigt noget af det bedste inden for det område.

Sydslesvig er fra naturens side et paradys for fårehold. Om foråret kommer fårene ud på digerne og på forlandet foran digerne. Her er dejligt frisk, grønt græs, og fårenes små, flittige klove trykker grønsværen sam-

men på digerne og på forlandet, således at det ikke rives op af højvandet. Selv om der ikke var økonomi i at holde får, ville man alligevel være nødt til at holde får på digerne af den grund. Retten til at græsse på digerne opnås mod forpligtelse til at køre det skidt væk fra diget, som højvandet skyller op. Mus og rotter ville ellers hurtigt bygge i skidtet, og det er man ikke interesseret i. Man er ikke interesseret i mus og rotter, og slet ikke i muldvarpe, for man skal ikke have lavet gange ind i diget, hvor vandet kan skylle igennem og få lavet digebrud.

Fåreholderne er ikke almindelige landmænd

De, der lejer græsningen på diget, er de store fåreholdere, ikke almindelige landmænd med 10–20 får. De store fåreholdere har fåreflokke på op til 400 moderfår med tilhørende lam og opdræt fra foregående år. Sådanne flokke ejes som regel af kreaturpåkøbere og kvægfirmaer, som da må beskæftige en fårehyrde. Selv om bestillingen at være fårehyrde kan forekomme at være skabt til apatiske personer, er der i hvert fald ét tilfælde, hvor manden ikke må være apatisk, og det er, når der er optræk til højvandet højere end dagligt vande; så skal fårene samles sammen og gennes op på de højere steder, hvor vandet ikke kan nå dem. Et får med benene i vand bliver hurtigt træt, og når vandet bugen, bliver det bange og lægger sig ned, og så er druknedøden nær.

I påsken 1965 havde en fårehyrde fået et par dages ferie, og en stedfortræder skulle se efter fårene. Stedfortræderen var ikke hundevenlig, og han lod hyrdehunden blive hjemme, og da det unormale højvande kom, skulde han selv rundt at pirre alle fårene i gang og have dem ind på tørt land. I løbet af én time druknede 100 får, et tab på 14000 DM for ejeren. Den mand blev aldrig mere bedt om at se efter fårene.

I løbet af sommeren bliver de første og

største lam solgt, når de vejer knap 50 kg. Så er der god afsætning for dem til Paris og til Hamborg. Prisen falder lidt hen imod efteråret, men også de sidste lam betales nogenlunde hæderligt. Har man ældre fede dyr, der skal gå ud af besætningen, er der god afsætning for dem til Tyrkiet. Og ellers kender De jo nok, kære læser, den gamle vittighed om fængslerne i de større byer, Berlin, Hamborg, Paris, der har fårekødsretter på spisesedlen mindst én gang om ugen, det er et såkaldt straffetillæg.

Fårene tygger sig tværs over landet

I september-oktober går turen tværs over Sydslesvig igen, og nu kan bilisten atter støde på fåreholdet. Så går turen til Angel. Fårene æder sig tværs over landet. Vejenes ratter bliver tygget igennem. Nogle landmænd ville gerne lige have græsset deres marker rene, før vinteren, en anden har en rugmark, der er temmelig løs i overfladen. Når fåreflokken har været på rugmarken, behøver den ikke at tromles mere. Nu er jorden trådt fast om rødderne, så frosten om vinteren ikke kan sprænge rødderne, og det grønne foroven er væk og kan ikke give næring til sneskimmelen. Sådant set er en fåreflok på vandring velset af landmændene, og det samme gentager sig i Angel. Her sender man også bud til fårehyrden om at få den og den mark gjort vinterklar. Vinterhvede er vel endda mere frostømfindtlig end rug, og det kan have sin store betydning at få sin hvedemark gnavet over af fårene, og at få rødderne trampet fast i jorden. Og ellers har fårehyrden sine aftaler med større gårde om at benytte deres græsmarker i vinterens løb, en velafgnavet græsmark uden pels kommer lettest over vinteren, og fåregødningen farver den grøn om foråret; fårene skal bare væk, inden de første grønne spirer dukker frem.

Nu er så spørgsmålet, hvorfor har fåreholdet ikke en lignende betydning i Nord-

slesvig, som jo ellers landskabsmæssigt har et lignende udseende som Sydslesvig, marsk mod vest, geest i midten og god jord mod øst. Hvorfor går fårene ikke på vandring der? Ja, dels har vi jo aldrig haft et hjemmemarked, der var særligt ivrigt efter lamme- og fårekød. Og dels er strukturen i landbruget ikke helt den samme. I Danmark er der ikke så megen vintersæd som hernede, 80% af hele Danmarks kornareal er sået til med sommerbyg. Der er således ikke meget at gnave for fårene på Sundeved og Als. Når kørerne forsvinder, er der heller ingen græsmarker at pudse af. Luzernemarken bryder sig ikke om fårenes trampen. Der er ingen rigtig mulighed for overvintring på den gode jord. Derfor kender vi ikke begrebet en fårehyrde i Danmark, og derfor bliver fåreholdet i Danmark mere eller mindre en hobbypræget gren af landbruget. Nok hører fåreholdet til den ekstensive side af landbruget, men passe sig selv, det kan fåreholdet nu i hvert fald ikke.

I den tid, hvor fårene læmmer, er der nervet på hos fåreholderen. Fødslerne skal passes, der må helst ikke gå for mange lam tabt, og året igennem skal fåreflokken have sin pleje. Dyrene skal have medikamenter imod parasitterne, klovene skal holdes i orden og så videre. Fårehold er i virkeligheden meget lidt ekstensivt, der skal kendskab og erfaring til, og der skal gode stabile afsætningsforhold til, afsætning, som er uafhængig af konjunkturer og mangel på fødevarer. Derfor har fåreholdet ikke fået den plads i det nordslesvigske landbrug, som det egentlig tilkom, og derfor er fåreholdet i Sydslesvig i dag lige så udbredt som i krigens tid.

Fårene kaldes også hernede for »Pfennig-samlerne«, det er ikke de store penge, de tjener ind, men risikoen er til gengæld heller ikke så stor, og de har fundet en naturlig plads i det sydslesvigske landbrug. Hernede regner man kun økonomien ud efter kødpri- serne; prisen på uld har hidtil været så lav, at den tog man ikke med ind i regnskaberne.

Fra Bredsted. Sommerdag i marsken.

Og i dag, hvor turiststrømmen vælter ind over Sydslesvig, udgør fårene en attraktionsværdi, som slet ikke kan gøres op i penge. De præger det landskabsbillede, der får folk

til at glemme hverdagens stress. Der er ikke noget sindsoprivende ved får, de hører hjemme i det billede af landlig idyl, der får den ferierende til virkelig at holde ferie.

RETTELSE:

I Sønderjysk Månedsskrift 1973, hæfte 1, side 34, omtales under »Fotografering af gamle bygninger i Tønder amt« et udvalg. Dette blev ikke nedsat i efteråret 1966, men i efteråret 1965, den 20. november, på et møde, hvor styrelsen havde indkaldt til debat om gamle gårde og deres fremtid. Det fik betegnelsen »Udvalget vedrørende gamle bygninger på landet«, og dets arbejdsområde var Tønder amt. Styrelsen stillede udvalget en

dobbelt opgave: 1) registrering og fotografering, 2) medvirken til arbejde for bygningsbevaring.

Da styrelsen i foråret 1967 tog afstand fra bevaringsformålet, ønskede jeg ikke længere at være med, hvorefter udvalget opløstes i november. Fotografering og registrering henlagdes til amtsstyrelsen i samarbejde med Lokalhistorisk Samling.

Inger Tryde Haarløv.

Museer

Forhistorisk Museum, Moesgård

I juni-juli og i oktober har H. Hellmuth Andersen og H. J. Madsen i fortsættelse af tidligere års undersøgelser foretaget udgravninger i Dannevirke. I år gravede man i hovedvolden vest for Thyraborg og fandt her en velbevaret subkonstruktion, bygget i blok-husteknik af meget svært tømmer. Konstruktionen, der har fungeret som fundament i et sumpet terræn, tilhører dendrokronologisk det ældste Dannevirke, og er således bygget af den danske kong Godfred omkring 808.

Også Østervolden, en voldstrækning på halvøen Svansen øst for det egentlige Dannevirke, blev undersøgt i løbet af 1972. En karakteristisk voldgrav og frontpalisade tillader en tolkning også af Østervolden som en del af det ældste Dannevirke. Østervolden har aldrig tidligere været arkæologisk undersøgt.

Fra Drenghsted

Museumskonsulent Olfert Voss har fortsat sine undersøgelser for Nationalmuseet af et

større landsbyanlæg fra ældre germansk jernalder ved Drenghsted i Sønderjylland. 1972-arbejdet var koncentreret om supplerende gravning på områder, hvor det af praktiske grunde ikke havde været muligt at afslutte totalt. Der blev undersøgt ca. 6000 kvm., hvorved det undersøgte areal omfatter i alt ca. 40.000 kvm. Foruden afsluttende undersøgelser ved tidligere påviste huse og anlæg udgravedes fire nyfundne langhuse, tre brønde samt 12 slaggegruber fra den omfattende jernudvinding, der ligeledes er konstateret på pladsen.

24.008 besøgte Frøslevlejrens Museum i 1972

Besøgstallet i Frøslevlejrens Museum satte i 1972 ny rekord med 24.008 gæster. Det er knap 1000 flere end året før. Det største månedlige besøg var i juli, hvor 5.849 fandt vej til den tidligere fangelejr. Blandt gæsterne var der 10.894 børn og unge under uddannelse, og der blev talt 317 skoler og større selskaber.

Lærer Jes M. Holdt, Genner, sender en lille tilføjelse til Bjørn Svenssons artikel »Iglær i stednavne« i Sønderjysk Månedsskrift december 1972:

Gårdnavnet Elsholm i Barsmark indeholder også dyrenavnet »igle«.

Navnet (1351: Yggylsyøholm) er opstået af sønavnet Ejlsø. Søen har tidligere haft meget større udbredelse end nu, da der kun er en lille rest tilbage af den. Søen har navn efter iglerne, der i Løjt Lands dialekt hedder 'æjle'.

Med venlig hilsen *Jes M. Holdt.*

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

4. december: I følge en opgørelse fra det statistiske landskontor i Kiel døde i andet kvartal af 1972 7813 personer i Slesvig-Holsten, mens der kun fødtes 7731 børn. Samtidig er antallet af indgåede ægteskaber i forhold til samme periode i fjor faldet fra 4751 til 4508.

6. december: Flensborg Industri- og Handelskammer har med henblik på et EF-samarbejde med Skandinavien optaget kontakter med den danske Industri- og Handelsklub, Industrirådet, Grosserersocietetet og Provins-handelskammeret i København.

Sydslesvigsk Forenings styrelse går på et møde i Tønning ind for at søge øgede tyske bevillinger for på den måde at aflaste den danske stat.

Sydslesvigsk Forening kan i øvrigt for første gang meddele om et stabilt medlems-tal, som pr. 1. oktober 1972 var 20.165.

7. december: Slesvig amts landråd, dr. Ger-not Korthals oplyser, at der i amtet stadig er 42 kommuner af amtets ialt 86 kommuner, der har under 500 indbyggere. Kun 9 kom-muner har mellem 1000 og 2000 indbyggere. Målet må være kommuner med 1000–1500 indbyggere.

8. december: CDU's landdagsfraktion erklæ- rer sig for en sammenlægning af Flensborg og Slesvig amter i 1974.

Som en gave fra den tyske grænseforening modtager Flensborg by bibliotek en ny bog- bus med plads til 5000 bind. Bussen skal be- tjene Flensborgs yderdistrikter.

9. december: Med SPD's og SSV's stemmer i

Flensborg byråd vedtages en støtte på 25.000 DM til dansk voksenundervisning. I Sydsles- vig gennemføres i vinter 165 kurser med 2500 deltagere.

Det vesttyske fjernsyn rejser i en udsen- delse spørgsmålet, om tyske historiebøger fortæller tilstrækkeligt om den nye udvik- ling i grænselandet.

11. december: Folketingsmand P. Gorrsen tilbageviser i en tale i Sønderborg kritikken af de sydslesvigske budgetter og peger på, at de er genstand for en nøje gennemgang. Tilskudet til Sydslesvig er i finansåret 1973 –74 68,5 mill. kr. I indeværende finansår er beløbet 63,7 mill. kr. Heraf går 74,9 pct. til skolevæsenet, 7,1 pct. til Sydslesvigsk For- ening, 6,7 pct. til ungdomsarbejdet, 4,5 pct. til biblioteksarbejdet, 5,1 pct. til bladfonden, 0,3 pct. til landbrugsfagligt arbejde og 0,2 pct. til kollegiet og teaterarbejdet.

13. december: Under et besøg i Flensborg oplyser ministerpræsident dr. Gerhard Stol- tenberg, at han med talsmænd for de tyske grænseorganisationer har drøftet en dansk- tysk kulturaftale. Landsregeringen vil iøvrigt forhøje sine tilskud til tysk kulturelt og so- cialt arbejde med 10 pct.

16. december: Antallet af landbrugsejendom- me i Flensborg amt er de sidste 11 år fal- med 1083. I 1960 fandtes endnu 4441 brug med et samlet areal på 82.928 ha. Nu er tal- let nede på 3248 brug med 81.564 ha. Gen- nemsnitsstørrelsen pr. brug er 21,1 ha over- for et landsgennemsnit på 24,5 ha. Antallet af beskæftigede ved landbruget er i samme periode faldet fra 11.291 til ca. 6000. Heraf er kun ca. 900 medhjælpere.

18. december: CDU's kredsgruppe i Flensborg amt fastslår, at en sammenlægning af Flensborg og Slesvig amter er i modstrid med befolkningens vilje og anbefaler et snævrere samarbejde med Flensborg by.

19. december: Landsregeringen i Kiel forelægger i landdagen forslag til en sammenlægning af Flensborg og Slesvig amter, og at Flensborg by bevares som »kredsfri« by.

Socialdemokratiet i Slesvig-Holsten anbefaler dannelsen af en regionalkreds omfattende hele landsdelen Sydslesvig.

21. december: Landråd i Flensborg amt, Gerd Lausen udnævnes til finansminister i den slesvig-holstenske landsregering. Trafik- og økonomiminister Karl Heinz Narjes afløses af dr. Heinz Westphal fra Hamborg.

På et møde i Slesvig amtsråd bevilges 40.000 DM til det planlagte danske alderdomshjem i Slesvig.

28. december: Undervisningsministeriet i Kiel oplyser, at landsregeringen vil fortsætte den allerede tidligere frem til 1920 gennemførte revision af historiebøgerne til også at omfatte den seneste udvikling.

30. december: Husum by's indbyggertal er ved årsskiftet opgjort til 25.251.

NORD FOR GRÆNSEN

1. december: I nedlagte skoler, mejerier o. l. i Sønderjylland er der oprettet 39 nye virksomheder, som i dag beskæftiger ca. 1100, mens nyopførte industrihuse har givet beskæftigelse til ca. 500 nye arbejdspladser fremgår det af beretningen fra Sønderjyllands Erhvervsråd.

Folketingsmand Peter Gorrsen oplyser, at en udvidelse af amtsrådet fra 25 til 29 medlemmer vil nedsætte stemmetallet pr. mandat

til ca. 5000 eller halvdelen af, hvad der i Fyns amt eller Århus amt er nødvendigt til et mandat.

3. december: Når Løgumkloster retskreds nedlægges, vil der i stedet for fra 1. april 1973 i Løgumkloster blive bibeholdt et biringsted for Løgumkloster kommune.

6. december: Flyruten Skrydstrup-Kastrup har med en belægning på 37.000 passagerer langt overskredet alle forventninger.

7. december: Kulturudvalget for Sønderjyllands amtsråd indstiller, at der til Sønderjydsk Teaterforening ydes en bevilling på 54.000 kr.

8. december: Direktør M. F. Schøler, Danfoss, afløser direktør J. J. Paulsen som formand for Sønderjyllands Erhvervsråd. Som næstformand nyvælges folketingsmand Peter Gorrsen.

11. december: Amtsborgmester Erik Jessen siger i en tale i Kliplev, at han finder det urealistisk at skabe en centerby i Nordslesvig, da han ikke regner med nogen eksplosiv udvikling af Flensborg.

17. december: Overnatningstallene i alle nordslesvigske vandrerhjem steg i sidste sæson til 71.229 mod 68.818 året før. Der findes nu 11 vandrerhjem i Nordslesvig.

Den gamle bullade fra Sparlund på Haderslev næs, der har ligget gemt i 42 år, genopbygges nu på frilandsmusæet i Lyngby.

19. december: Historisk Samfund for Sønderjylland holder 50 års jubilæum. Som nyt æresmedlem udnævnes redaktør Morten Kamphøven.

30. december: Omkring 10.000 mennesker i det nordslesvigske Sønderjylland har underskrevet en protestadresse mod nedlæggelse af sygehuset i Gram.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning.

6 mdrs. vinterkursus for mænd og kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdrs. sommerkursus for mænd og kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (04) 42 18 48

Bent Brier

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE
Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus
Tlf. 74 33 25

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands
Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 27 25

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

*Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn*

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Morsø Støbegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.
Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri a-s,
Tønder.

HØJST ANTIK

Storegade 18, Løgumkloster. – Åben:
Hverdage kl. 16–17.30, fredag kl. 16–20.
Privat: E. Lund Christiansen, Bredgade
4, Øster Højst. Tlf. (04) 74 51 36.

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Gunnar Rasmussen

TRY

HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM

Grønlandsseminariet
Tilmelding for 1973/74 helst inden
1. maj, senest 30. juni.

Telf. (04) 72 12 30